

FORVENTA PENSJONERINGSALDER OG YRKESAKTIVITET

Av Oddbjørn Haga

Samandrag

Stadig fleire kombinerer arbeid og pensjon, og det er ikkje lenger fullt samsvar mellom når folk tek ut pensjon og når dei sluttar i arbeid. Nav har difor utarbeidd indikatorar for pensjoneringsåtferd og for sysselsetjing blant eldre:

- Forventa yrkesaktivitet*
- Forventa pensjoneringsalder*

Forventa yrkesaktivitet er ein indikator for å måla lengda på yrkeskarrierar basert på yrkesaktiviteten i einskilde år. Ein 15-åring i 2012 kunne forventa ein yrkeskarriere tilsvarande 31,0 årsverk. Dette er ein liten auke etter fleire år med nedgang. Medan yrkesaktiviteten totalt sett har gått noko ned frå 2008, har den auka for eldre arbeidstakarar. Yrkesaktiviteten etter 50 år er no på det høgaste nivået sidan 2001. I IA-avtala er eit av måla at forventa yrkesaktivitet ved 50 år skal forlengjast med 6 månader frå 2009 til 2013. Vi må framleis ha ein auke på 0,2 år i løpet av 2013 for å nå målet i IA avtala.

Forventa pensjoneringsalder gjer uttrykk for pensjoneringsåtferda, og indikatoren omfattar alderspensjon, varig uførepensjon og avtalefesta pensjon (AFP). Forventa pensjoneringsalder ved fylte 50 år i 2012 var 62,7 år. Langt fleire arbeidde ved sidan av pensjonen i 2012 enn i 2010.

Forventa pensjoneringsalder ved fylte 18 år i 2012 var 59,1 år, ein auke med 0,5 år frå 2011, men ein nedgang med 1,7 år frå 2010. Auken siste året kjem først og fremst av færre nye uføre og alderspensjonistar i alderen 63-66 år. Den store nedgangen frå 2010 til 2011 kjem av at fleire har teke ut uførepensjon, særleg i alder under 50 år, og av innføring av fleksibel alderspensjon med høve til å ta ut alderspensjon frå 62 år.

Innleiing

Færre sysselsette til å forsørge kvar pensjonist

Då folketrygda vart innført i 1967 var det vel 3,5 sysselsette for kvar alders- og uførepensjonist. I 2012 hadde dette forholdstalet falle til 2,5. Når fleire frå dei store etterkrigskulla går av med pensjon og skal forsørgjast av mellom anna dei små fødselskulla frå slutten av 1970-talet og starten av 1980-talet, vil dette talet minka endå meir. Utan pensjonsreforma reknar vi med at talet på sysselsette per pensjonist ville ha falle til 2,0 kring år 2030 og til 1,7 i år 2060 (Christensen m.fl. 2012). Den kraftige auken i forsørgingsbøra dei siste tiåra skuldast fleire ulike tilhøve:

- Auke i forventa levealder: Forventa levealder ved fødselen har auka frå 74,0 år i 1967 til 81,3 år i 2011, og forventa attståande levetid for 67-åringar har i same periode auka frå 14,0 år til 18,1 år.¹
- Alderen når folk kjem inn i arbeidslivet har auka som følgje av at fleire tek høgare utdanning. I 1970 hadde 78 prosent av 25-årige menn inntekt over halvparten av gjennomsnittsløna i Noreg. I 2011 gjaldt dette berre 61 prosent. Dette er ein grov indikasjon på prosentdelen som har arbeid som hovudinntektskjelde ved 25 år. I 1980 var det dessutan berre 20 prosent av folkemengda i alderen 30–39 år som hadde avslutta høgare utdanning, medan tilsvarande tal i 2011 var på 45 prosent.²
- Alderen ved avgang frå arbeidslivet har minka som følgje av høgare uttak av uførepensjon, innføringa av avtalefesta pensjon (AFP) i 1989 og som følgje av at den allmenne pensjonsalderen vart sett ned frå 70 år til 67 år i 1973. 49 prosent av 66-årige menn hadde inntekt over halvparten av gjennomsnittsløna i 1970, medan berre 30 prosent hadde det i 2011. Dette er ein grov indikasjon på prosentdelen som har arbeid som hovudinntektskjelde ved 66 år.

I motsett retning trekkjer at kvinneleg yrkesdelta-king har auka kraftig dei siste tiåra og medverka til fleire sysselsette. Prosentdelen sysselsette kvinner i

alderen 15–74 år auka frå 44 prosent i 1972 til 67 prosent i 2012.³

Fleire kombinerer arbeid og pensjon

Frå 2008 vart det mogeleg for 67-årige alderspensjonistar å kombinera arbeid og pensjon utan at pensjonen vart avkorta, og i 2009 og 2010 vart ordninga utvida til også å gjelde 68- og 69-åringar. For alderspensjonistar over 70 år var dette mogeleg også tidlegare. Desse regelendringane har ført til at det har vorte stadig vanlegare å kombinera arbeid og pensjon i denne aldersgruppa (Bråthen og Grambo 2009, Dahl og Lien 2011). Eit anna tilhøve som nok kan ha medverka til dette, er at det no er store årskull som nærmar seg pensjonsalderen. Dette kan ha ført til ei haldningsendring blant arbeidsgjevarar og arbeidstakarar når det gjeld verdsetjinga av eldre si arbeidskraft. I ei spørjeundersøking Norstat gjennomførte for NAV i mars 2010, svara fire av fem arbeidsgjevarar at dei var svært eller nokså samde i at dei ynskte at medarbeidarane deira skulle halda fram i arbeid så lenge som mogeleg etter fylte 60 år (NAV 2011).

Frå 2011 vart det mogeleg å ta ut alderspensjon også i aldersgruppa 62–66 år, og denne gruppa kunne dermed også kombinera arbeid og alderspensjon fritt. Det vart òg innført ei ny AFP-ordning i privat sektor. Medan det tidlegare gjaldt strenge avkortingsreglar for kombinasjon av AFP med arbeidsinntekt over 15 000 kroner, kan ein no fritt kombinera ny privat AFP med arbeidsinntekt. Dette gjeld derimot ikkje AFP-mottakarar i offentleg sektor eller mottakarar av den gamle AFP-ordninga i privat sektor (personar som tok ut privat AFP før 2011). Pensjonsreforma har medverka til at meir enn seks av ti alderspensjonistar under 67 år kombinerte arbeid og pensjon i 2012 (Dahl og Lien 2013).

Separate indikatorar for sysselsetjing og pensjonering

Talet på sysselsette per pensjonist er lite tenleg som ein indikator på om ein lukkast i arbeidsmarknads- og pensjonspolitikken. For det fyrste skuldast dette at

¹ Kjelde: Statistisk Sentralbyrå (SSB), Statistikkbanken tabell 05 375 (se <http://statbank.ssb.no/statistikkbanken/>).

² Kjelde: SSB, Statistikkbanken tabell 08 921 (se <http://statbank.ssb.no/statistikkbanken/>).

³ Kjelde: SSB, Statistikkbanken tabell 05 111 (se <http://statbank.ssb.no/statistikkbanken/>). For 1972 refererer tallet til aldersgruppen 16–74 år.

demografi i stor grad påverkar dette måltalet. Talet på sysselsette som del av folkemengda i yrkesaktiv alder vil òg på tilsvarande vis påverkast av storleiken på dei einskilde årskulla, og denne typen måltal vil vera vanskelege å samanlikna over tid.

Når mange fleire enn før held fram i arbeid etter at dei har teke ut pensjon, kan ein ikkje skilje klart mellom yrkesaktive og pensjonistar. Betre tilgang til vidareutdanning og omskolering, og fleksible løysingar for å kombinera omsorg for barn med arbeid, gjer at ein dessutan i mindre grad enn før kan definera lengda på ein yrkeskarriere ut frå ein klart definert startdato og sluttdato. NAV har difor utarbeidd separate indikatorar for pensjoneringsåtferd og for sysselsetjing blant eldre:

- Forventa pensjoneringsalder
- Forventa yrkesaktivitet

IA-avtala

IA-avtala, eller intensjonsavtala om eit meir inkluderande arbeidsliv (sjå IA-avtala 2010), er ei avtale mellom regjeringa og partane i arbeidslivet for å skapa eit meir inkluderande arbeidsliv. Avtala vart fyrste gong underteikna i 2001. Den noverande avtala gjeld for perioden 2010–2013. Avtala har eitt hovudmål og tre delmål. Hovudmålet er «å førebyggje og redusere sjukefråvær, styrke jobbnærværet og betre arbeidsmiljøet, hindre utstøying og fråfall frå arbeidslivet.»

Dei tre delmåla er:

- 1 Reduksjon i sjukefråværet med 20 prosent samanlikna med nivået i andre kvartal 2001.
- 2 Auka sysselsetjing av personar med redusert funksjonsevne.
- 3 Yrkesaktivitet etter fylte 50 år forlengjast med seks månader samanlikna med 2009.

Metode for utrekning av forventa yrkesaktivitet

Forventa yrkesaktivitet (FY) ved inngangen til år x for ein person som fyller y år i dette året har vi definert slik:

$$FY_{x,y} = \sum_{i=y}^{\omega} P_{y,i} \cdot sa_{x,i}$$

der:

- ω er øvre alder for datagrunnlaget. I praksis har vi brukt data til og med 105 år, der vi brukar faktiske dødssannsyn til og med 99 år og glatta dødssannsyn for intervallet 100–105 år.
- $P_{y,i}$ er sannsynet for å overleva frå byrjinga av året der vedkommande fyller y år til midt i året der vedkommande fyller i år,
- der $sa_{x,i}$ er den gjennomsnittlege stillingsdelen i år x blant folkemengda som fyller i år i dette året.

Vi reknar her ut gjennomsnittleg stillingsdel for heile folkemengda, slik at vi set stillingsdelen lik null for personar som ikkje er sysselsett. Ved utrekninga av gjennomsnittleg stillingsdel tek vi også omsyn til lengda på sysselsetjinga, slik at til dømes 6 månader i arbeid med 100 prosent stillingsdel gjev en gjennomsnittleg stillingsdel på 50 prosent.

Vi kan då seie at forventa yrkesaktivitet ved alder y er definert som produktsummen av gjennomsnittlege stillingsdelar og overlevingsssannsyn i folkemengda frå alder y og oppover. Trass i ordet «forventa» gjev indikatoren ikkje ein best mogeleg prognose for korleis åtferda kan verta framover (på same måte som forventa levealder også berre reknast ut på bakgrunn av observerte data). Men indikato-

ren viser talet på forventa årsverk ein person med denne alderen kan rekna med å bidra med i arbeidslivet dersom sysselsetjingsåtferda og levealderen held seg konstant framover.

Det er eit problem ved utrekning av denne indikatoren at vi ikkje har informasjon om arbeidstid for sjølvstendige næringsdrivande eller om kva for periodar av året desse har vore i arbeid. Dette har vi teke omsyn til ved å gjera eit overslag for arbeidstida for desse basert på den pensjons-gjevande inntekta dei er registrert med. I første omgang går vi ut frå at gjennomsnittleg arbeidstid for eit visst inntektsnivå vil vera den same som for arbeidstakarar med same inntekt. Basert på desse føresetnadane lagar vi eit overslag på utførde årsverk blant sjølvstendige næringsdrivande for kvart einskild år. Dette overslaget har vi deretter samanlikna med statistikk frå Arbeidskraftundersøkinga til Statistisk sentralbyrå, som også viser talet på utførde årsverk for sjølvstendige næringsdrivande. Ut frå denne samanlikninga har vi definert ein korreksjonsfaktor rekna ut frå vårt overslag for talet på årsverk og tilsvarande tal frå Arbeidskraftundersøkinga, som vi til slutt har korrigert våre tal for.

Uvissa dette medverkar til er avgrensa sidan sysselsetjinga blant sjølvstendige næringsdrivande berre utgjer knappe 10 prosent av dei forventa åra i denne indikatoren. Og sidan vi gjennomgåande nyttar same korreksjonsmetode for kvart einskild år, vil indikatoren vera samanliknbar over tid.

Metode for utrekning av forventa pensjoneringsalder og forventa tid som pensjonist

Forventa pensjoneringsalder er lik produktsummen av alder og sannsynet for å bli pensjonert i gitt alder. Denne formelen reknar ut forventa pensjoneringsalder ved fylte 50 år:

$$FPA(50) = \sum_{x=50}^{\omega} X^* p(x) = 50 \cdot p(50) + 50 \cdot p(51) + \dots + \omega \cdot p(\omega)$$

Der $p(x)$ er sannsynet for å bli pensjonert i alder x og ω er øvre aldersgrense. Vi brukar 70 år som øvre aldersgrense. Frå 2011 vart det mogeleg å utsetje uttaket av alderspensjon til 75 år, men dette gjeld for personar fødde i 1943 eller seinare og vil ikkje få effekt før om nokre år. Sannsynet vert rekna ut gjennom overlevingsfunksjonen $S(x)$ som er sannsynet for ikkje å vera pensjonert ved fylte x år. Når vi har rekna ut $S(x)$ for dei mogelege verdiane av x får vi sannsynet som $p(x)=S(x)-S(x+1)$.

Overgangsintensiteten i alder x , $h(x)$, er lik talet på dei som blei pensjonerte i alder x dividert med talet på dei som kunne blitt pensjonerte. Overlevingssannsynet i alder x , $ovl(x)=1-h(x)$, er sannsynet for at ein som ikkje er pensjonert før fylte x år heller ikkje blir pensjonert før fylte $x+1$ år.

$$S(x) = \prod_{u=50}^{\omega} ovl(u)$$

dvs. produktet av overlevingssannsyna for kvar alder lågare enn x .

Forventa tid som pensjonist vert rekna ut som skilnaden mellom forventa levealder og forventa effektiv pensjoneringsalder. Sannsynet for å bli pensjonert i alder x gitt at ein er i live og ikkje pensjonert i alder m er

$$A(x) = H(x) \cdot \prod_{k=m}^{x-1} (1 - h(k) - y(k))$$

Der $y(k)$ er sannsynet for å døye i alder k .

Forventa effektiv pensjoneringsalder ved 50 år er

$$FEPA(50) = \left(\sum_{x=50}^{70} xA(x) \right) / \sum_{x=50}^{70} A(x)$$

Skilnaden mellom forventa pensjoneringsalder og forventa effektiv pensjoneringsalder er denne: Forventa pensjoneringsalder er den alderen då ein person kan forvente å byrgje ta ut pensjon, gitt at han ikkje døyr før. Forventa effektiv pensjoneringsalder er gjennomsnittsalderen ved uttak av pensjon for dei som faktisk blir pensjonert gitt observert pensjoneringsåtferd og dødsprosent. Ved 50 år er forventa effektiv pensjoneringsalder om lag 0,2 år lågare enn forventa pensjoneringsalder.

Kva for ordningar inngår i utrekninga

Pensjonssystemet i Noreg består av alders- og uførepensjon frå folketrygda, avtalefesta pensjon (AFP) og tenestepensjonar. Kva for ordningar innanfor folketrygda som bør reknast med er eit skjønsspørsmål. Over tid har også stønadssystemet endra seg. Inntil 2004 brukte vi folketrygdas alders- og uførepensjon og AFP. Frå 2004 fann vi det rett å ta med tidsavgrensa uførestønad (TU), sidan den skulle avlasta varig uførepensjon. I 2009 vart TU avskaffa, og det er meininga at dei som før ville fått TU no skal få den nye stønaden arbeidsavklaringspengar. Vi finn det ikkje rimeleg å ta med arbeidsavklaringspengar i pensjonsomgrepet vårt, sidan denne stønaden omfattar mange personar som ikkje har vore aktuelle for uførepensjon. Frå 2010 blir dermed forventa pensjoneringsalder igjen basert på alders- og uførepensjon, og AFP. Vi reknar no heller ikkje lenger med TU i tidsrommet 2004-2009.

For å kunna følgja med i utviklinga av pensjoneringsalderen i alderspensjonen etter pensjonsreforma vil vi også rekna ut ein forventa pensjoneringsalder der berre alderspensjon og AFP er med. Tenestepensjonar er som hovudregel eit tillegg til folketrygda, med same pensjonerings-tidspunkt. Ein del arbeidstakarar har særaldersgrenser der pensjonsalderen kan vera så låg som 60 år, i nokre tilfelle endå lågare. Desse er ikkje med i utrekningssgrunnlaget fordi NAV ikkje har data for desse pensjonane. Vi meiner likevel at vi får ein god indikator for utviklinga i den reelle pensjoneringsalderen.

Forventa pensjoneringsalder (sjå faktaboks) seier noko om når ein kan forventa at personar med ein gitt alder i eit gitt år vil ta ut pensjon, dersom pensjoneringsåtferda held seg som i dag. Det finst ulike metodar for å rekna ut pensjoneringsalder, og denne metoden blir sett på som eit robust mål for å vurdere endringar over tid.⁴ Forventa yrkesaktivitet seier noko om kor mange årsverk ein kan forventa at ein person med ein gitt alder vil bidra med i arbeidslivet.

Hytti og Nio (2004) utarbeidde ein ny indikator for arbeidsmarknads- og pensjonspolitikken der dei dekomponerte forventa levealder i forventa tid på og utanfor arbeidsmarknaden. EU-kommisjonen, sjå Vogler-Ludwig (2009), følgde opp med ein studie for å koma fram til meir høvelege indikatorar for lengda på yrkeskarrierar. Ei av tilrådingane i denne studien er ein sysselsetjingsindikator som i hovudsak svarar til indikatoren til Hytti og Nio. Indikatoren dei foreslår vert rekna ut frå sysselsetjingsratar for eittårige aldersgrupper og overlevingssannsyn for tilsvarende aldersgrupper, og er uttrykk for talet på

.....
⁴ Sjå til dømes Finnish Centre for Pensions (2008).

forventa år i arbeidslivet. Dei reknar ut talet på forventa år i arbeidslivet ved 15 år og ved høgare aldrar, og samanliknar tala mellom EU-landa.

NAV's indikator for forventa yrkesaktivitet er bygd vidare på arbeidet til Hytti og Nio (2004) og Vogler-Ludwig (2009), og vart fyrste gong lagt fram i 2010 (Lien 2010). Indikatoren er basert på sysselsetjinga for alle årskulla for eit gitt år, framfor å følgje eit einskild årskull over tid. Indikatoren vil då reagere med ein gong på endringar i sysselsetjingsåtfærda, noko som har både fordelar og ulemper. Den openberre fordelan er at ein raskt kan fange opp endringar i åtfærda, til dømes som følgje av regelendringar slik som gjennomføringa av pensjonsreforma. Ulempa er at indikatoren vert påverka av konjunktursvingingar og andre kortsiktige svingingar. Vi nyttar denne indikatoren mellom anna til å følgje opp delmål 3 i IA-avtala (avtala om eit inkluderande arbeidsliv) – sjå faktaboks.

Datagrunnlag

Utrekningane er basert på NAV sin kopi av folkeregisteret, NAV sin statistikkdatabase for pensjonar, Aa-registeret (Arbeidsgjevar- og arbeidstakarregisteret) og inntektsregisteret. Aa-registeret inneheld detaljerte data om lengda på arbeidsforhold og om stillingsdel. Vi har her berre brukt data for perioden 2001–2012 då vi ikkje har informasjon om stillingsdel lenger tilbake i tid. Ei ulempe med desse dataa er at dei berre inneheld informasjon om arbeidstakarar, ikkje om sjølvstendige næringsdrivande. Vi har difor også brukt data om næringsinntekt frå inntektsregisteret for perioden 2001–2011. Inntektsregisteret er NAV sitt register for pensjonsgjevande inntekt, basert på likningsdata frå Skatteetaten. Ulempa med desse dataa er at pensjonsgjevande inntekt berre vert fastsett til og med året ein fyller 69 år.⁵

Personar som tek imot graderte stønader, er ved utrekning av forventa pensjoneringsalder berre medrekna som delvise pensjonistar.

Forventa yrkesaktivitet ned sidan 2008

I 2012 kunne ein 15-åring rekna med ein yrkeskarriere tilsvarande 31,0 årsverk i arbeidslivet (figur 1). Det er ein oppgang frå 2001 då tilsvarande tal var 29,6 årsverk, men det er en nedgang frå 2008 då sysselsetjinga var på sitt høgaste. Vi hadde om lag same konjunktursituasjon i 2008 som i 2001. Arbeidsløysa byrja å stige etter å ha nådd eit botn nivå i begge desse åra (Handal og Sørbø 2010). Det er difor sannsynleg at auken i forventa yrkesaktivitet i denne perioden – om lag to årsverk – er ei reell trendendring og skuldast ikkje kortsiktige svingingar. Utviklinga sidan 2008 skuldast i stor grad nedgangskonjunktoren som starta våren 2008. Sidan menn i større grad enn kvinner arbeider i konjunkturutsatte næringar, har yrkesaktiviteten gått meir ned for menn enn for kvinner.

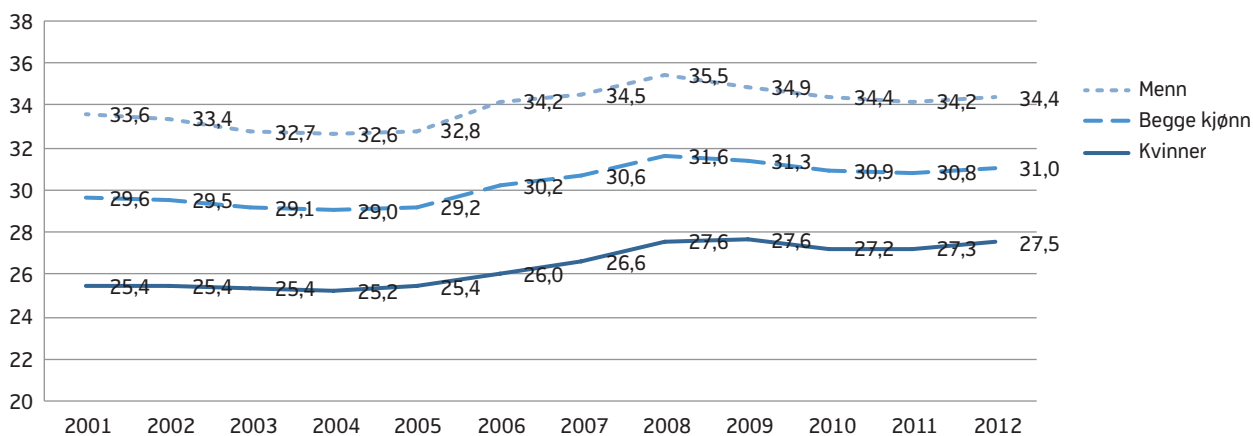
Ei utvikling der folk kjem stadig seinare ut i arbeid, pensjonerer seg stadig tidlegare og lever stadig lenger, har vorte karakterisert som at vi er i ferd med å få eit 30–30–30-samfunn (Vårdal 2011). Det er eit samfunn der folk tek utdanning til dei er 30 år, jobbar i 30 år og er pensjonist i 30 år. Tala i figur 1 viser at vi lenge har vore i ein situasjon der folk i gjennomsnitt arbeider rundt 30 år. Men som tidlegare vist er alderen når folk i gjennomsnitt startar i heiltidsarbeid, fortsatt ein del år lågare enn 30 år. Og levealderen til nyfødde i 2011 var 81 år. Det er difor, som vi seinare skal vise, enno langt igjen til at folk i gjennomsnitt er pensjonerte så lenge som 30 år. Det er ikkje berre utdanning som bidreg til få år i arbeid, men også at mange er utanfor arbeid som følgje av dårleg helse eller av andre årsaker (Furuberg, Qui og Thune 2012).

Forventa yrkesaktivitet i 2012 var framleis høgare enn i heile perioden 2001–2007. Auken i yrkesaktivitet har vore litt større for kvinner enn for menn. Auken frå 2001 til 2012 kjem av ein forlengja yrkeskarriere på om lag 2,1 årsverk for kvinner og 0,8 årsverk for menn. Kvinner kan likevel rekna med å ha sju færre årsverk i arbeidslivet enn menn. Denne skilnaden har berre gått svakt ned frå 2001, då han var litt meir enn åtte årsverk. Noko av denne skilnaden kjem av at kvinner i større grad enn menn er mellombels ute av arbeidslivet som følgje av omsorg for born, særleg i samband med foreldrepermisjon. Skilnaden mellom

.....

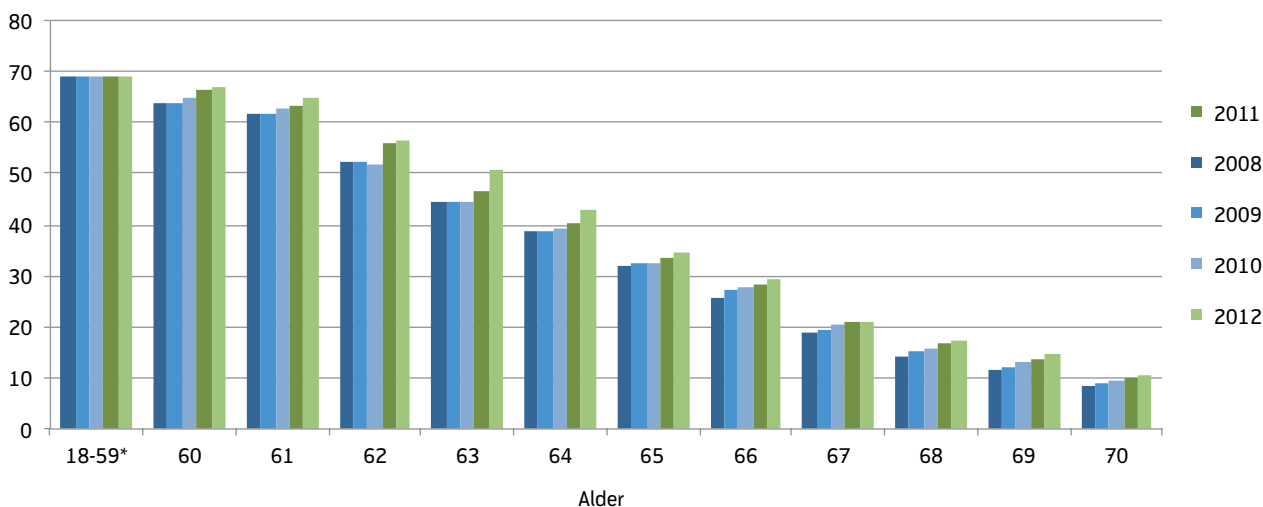
⁵ Personar født i 1943 eller seinare kan tene opp pensjonsgjevande inntekt til og med året dei fyller 75 år, men dette får fyrst effekt i 2013 som er året desse fyller 70.

Figur 1. Forventa yrkesaktivitet (i årsverk) etter fylte 15 år 2001-2012. Førebelse tal for 2012.

Kjelde: NAV

Figur 2. Prosentdel av folketallet i registrert arbeid. Utgangen av året. * = aldersstandardiserte tal.

Kjelde: NAV

den delen av kvinner og menn som er sysselsett er temmeleg liten, og hovudårsaka til skilnaden i forventa yrkesaktivitet er at det framleis er langt fleire kvinner enn menn som arbeider deltid.

Sett under eitt har yrkesaktiviteten for dei under 60 år vore stabil sidan 2008 (figur 2). Det har likevel vore ein nedgang for personar under 30 år. Dette har samanheng med at dei yngste arbeidstakarane er meir

utsette for konjunktursvingingar, mellom anna ved at fleire tek utdanning i staden for å arbeida i nedgangskonjunktur. Auken i talet på fullførte høgskule- og universitetsutdanningar i frå 2008/2009 til 2009/2010 var den største sidan 1990-talet (SSB 2011). Samstundes har det vore ein auke i sysselsetjinga blant personar over 60 år. Det kjem truleg mellom anna av auka utdanningsnivå blant eldre og høgare sysselsetjing blant kvinner. Som nemnt vart òg avkortinga av

alderspensjonen ved arbeid for aldersgruppa 67–69 år avskaffa i perioden 2008–2010, noko som har medverka til auka sysselsetjing for denne gruppa.

Figur 2 viser utførte årsverk som prosentdel av folkemengda. Det inneber at både talet på sysselsette og gjennomsnittlig stillingsdel for kvar av dei verkar inn på tala.

Høgare yrkesaktivitet blant dei over 50 år enn nokon gong før

Eit av måla i IA-avtala, delmål 3, er at gjennomsnittleg periode med yrkesaktivitet etter 50 år skal forlengjast med 6 månader frå 2009 til 2013. Figur 3 viser eit mål for dette – forventa yrkesaktivitet etter 50 år. Merk at denne indikatoren vert påverka av sysselsetjinga for heile folkemengda over 50 år, og at den difor vil bli påverka av at ein del alt før dei fyller 50 år sluttar i arbeid fordi dei vert arbeidsuføre eller sluttar av andre årsaker.

Ein 50-åring i 2012 kunne venta å vera i arbeid framover tilsvarende 11,2 år med full stilling. Dette er ein auke på 0,3 år frå 2009, og forventa yrkesaktivitet etter 50 år er no høgare enn i alle tidlegare år vi har data for. For 2001 til 2012 svarar auken i yrkesaktivitet blant dei over 50 år til ein auke på 1,6 årsverk per person. Yrkesaktiviteten har vist ei

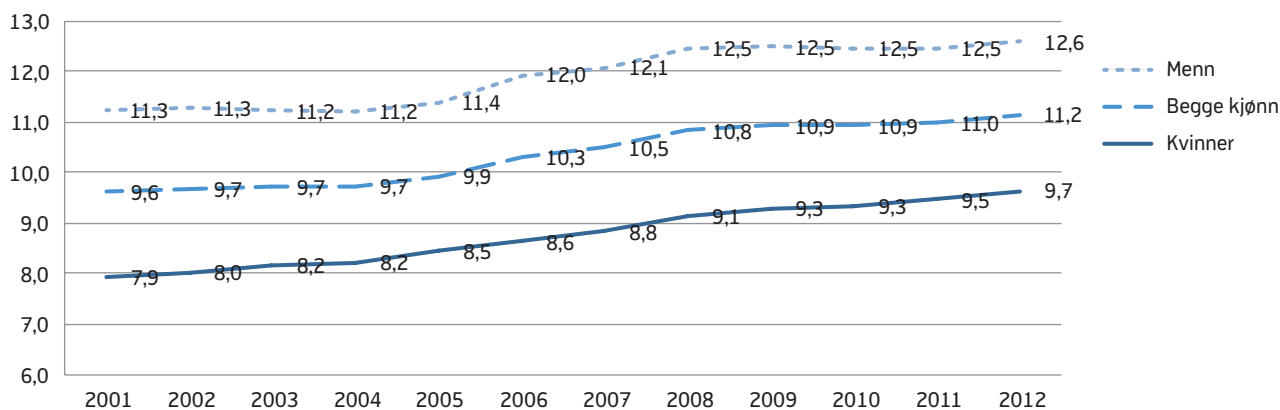
jamn eller stigande utvikling i kvart einaste år i perioden, også i periodar med stigande arbeidsløyse slik som i perioden 2002–2003 og i 2009–2010.

Auken er størst for kvinner, og det skuldast at dei årskulla kvinner som no passerar 50, har vore meir yrkesaktive gjennom heile sin yrkeskarriere.

Ei mogleg forklaring på auken er elles at ein stadig større del av folkemengda i denne aldersgruppa har høgare utdanning. Tidlegare undersøkingar viser at sysselsetjinga blant eldre aukar med utdanningsnivået (Bakken og Bråthen 2012). At store årskull no er i ferd med å nærme seg pensjonsalderen, kan som tidlegare nemnt dessutan ha ført til ei haldningsendring blant arbeidsgjevarar og arbeidstakarar, slik at både arbeidskraftstilbodet og -etterspurnaden kan ha auka i denne aldersgruppa.

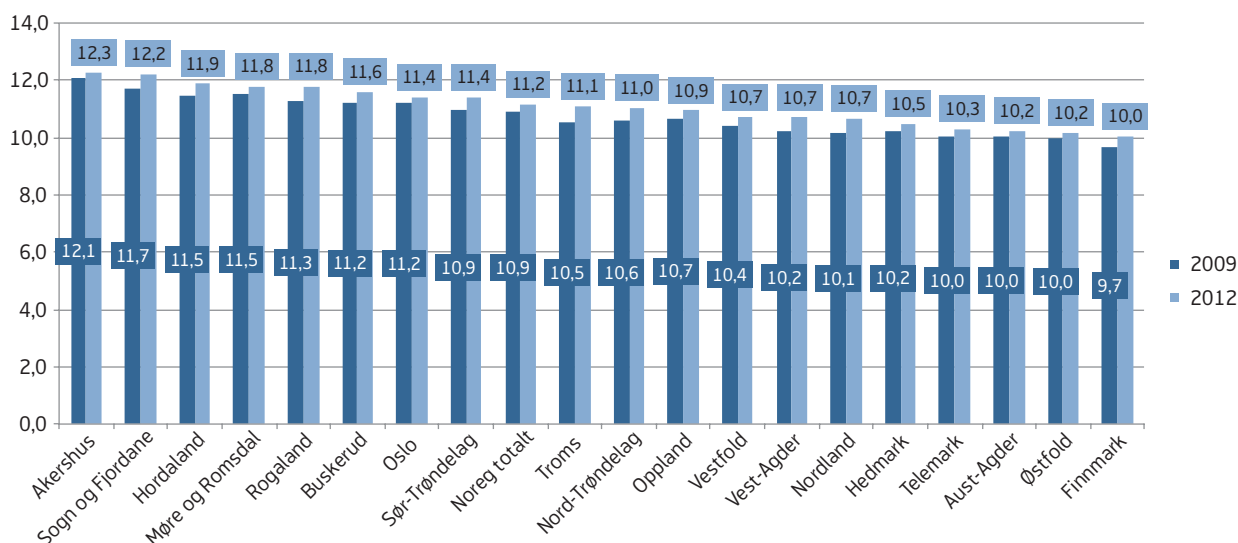
Auken frå 2010 til 2012 har òg samanheng med pensjonsreforma og innføringa av nytt pensjonsregelverk frå 2011. Bakken og Bråthen (2012) viser at reforma førte til ein signifikant auke i sysselsetjinga for personar over 60 år. Nytt med pensjonsreforma var at personar i alderen 62–66 år kunne kombinera arbeid og alderspensjon utan at pensjonen vert redusert. Det er ein klår auke i sysselsetjinga for 62-åringar i 2011 og 63–64-åringar i 2012. Det er rimeleg å sjå dette som ein verknad av pensjonsreforma, og auken vil venteleg koma også for 65–66-åringar dei neste åra.

Figur 3. Forventa yrkesaktivitet (i årsverk) etter fylte 50 år 2001–2012. Førrebelse tal for 2012. Talet på årsverk

Kjelde: NAV

Figur 4. Forventa yrkesaktivitet (i årsverk) etter fylte 50 år i 2009 og 2012 fordelt på fylke. Talet på årsverk

Kjelde: NAV

For at målet i IA-avtala skal bli nådd, må forventa yrkesaktivitet etter 50 år auka til 11,4 år innan 2013. Dersom auken blir like stor i 2013 som i 2012, er dette målet nådd. Ei av utfordringane med dette målet er at konjunktursituasjonen vil påverke yrkesaktiviteten, slik at indikatoren dermed måler utviklinga også i andre tilhøve enn dei ein kan påverke ved å leggje til rette for ein god seniorpolitikk. NAV ventar ei arbeidsløysa i 2013 på 3,4 prosent⁶, og det er 0,2 prosenteningar høgare enn i 2009. Trass i det var 2009 eit år prega av nedbemanningar i mange verksemdar etter finanskrisa hausten 2008. Fleire enn normalt har då truleg avslutta yrkeskarrieren sin og gått ut i pensjon. Vi kan dermed gå ut frå at konjunktursituasjonen isolert sett vil gjere det noko lettare å nå målet i 2013.

Det er òg sannsynleg at pensjonsreforma vil kunne gje drahjelp for å nå delmål 3. At det har vorte meir lønsamt å kombinera arbeid og pensjon, vil kunne medverka til auka sysselsetjing også utover effekten vi allereie har sett i 2012. Det er grunn til å venta ein klår auke i yrkesaktiviteten til 65- og 66-åringar i 2013.

Eldre arbeider lengst i Akershus og kortast i Østfold

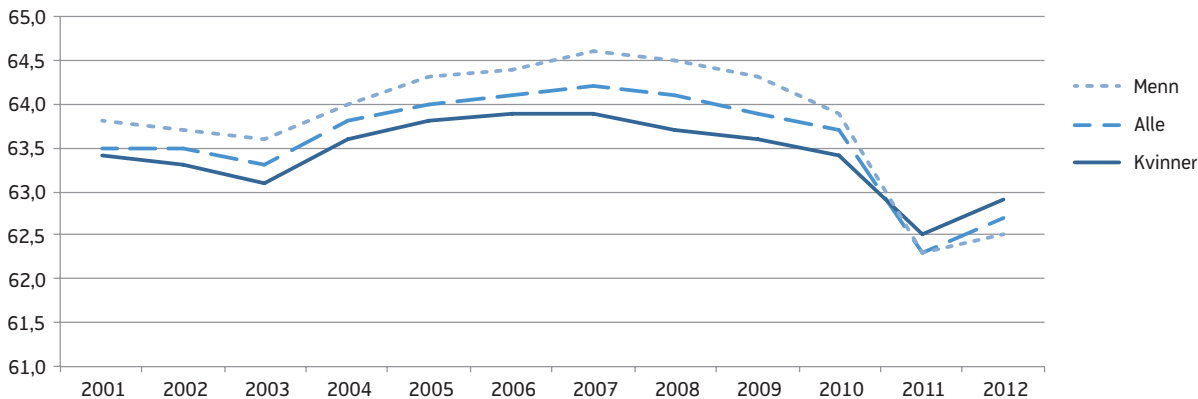
Akershus er fylket med høgast yrkesaktivitet blant dei over 50 år, følgt av dei fire vestlandsfylka. Folk i Akershus arbeider i gjennomsnitt 12,3 år på heiltid etter dei har fylt 50. Finnmark og Østfold er fylka med lågast yrkesaktivitet. 50-åringar kan der rekna med å vera berre 10,2 og 10,0 årsverk i arbeid etter 50 år. Alle fylka har auke i yrkesaktiviteten frå 2009 til 2012. Vi kan til dels forklare dei fylkesvise skilnadane med skilnadar i næringsstruktur og utdanningsnivå. Akershus er fylket med nest høgast utdanningsnivå (etter Oslo) av folkemengda i aldersgruppa 60–66 år, medan Finnmark og Østfold begge er blant dei fire fylka i landet med lågast utdanningsnivå.⁷

Yrkesaktiviteten har og samanheng med kor mange som i ulike fylke er utanfor arbeidslivet på grunn av helsa. Medan 29 og 28 prosent av folkemengda i alderen 50–66 år fekk uførepensjon i Finnmark og Østfold ved utgangen av 2012 (fylka med høgast og nest høgast prosentdel), gjaldt dette berre 16 prosent av 50–66-åringane i Akershus (lågast av alle fylka).

⁶ NAV sitt siste overslag for arbeidsløysa som definert i Arbeidskraftundersøkinga til SSB, sjå NAV 2013.

⁷ Prosentdel av folkemengda i alderen 60–66 år som i 2011 hadde universitets- eller høgskuleutdanning. Kjelde: SSB, Statistikkbanken tabell 08 921.

Figur 5. Forventa pensjoneringsalder ved fylte 50 år, kvinner og menn.

Kjelde: NAV

Forventa pensjoneringsalder – alderspensjon, uførepensjon og AFP

Vi kan rekna ut forventa pensjoneringsalder for ikkje-pensjonerte personar i ulike aldrar. Figur 5 og 6 viser forventa pensjoneringsalder på to alderstrinn: 18 og 50 år for perioden 2001 til 2012. Som det går fram av figurane, vil forventa pensjoneringsalder ved fylte 50 år alltid vera høgare enn forventa pensjoneringsalder ved fylte 18 år. Dette er fordi pensjering før 50 år då ikkje vert rekna med.

I 2012 var forventa pensjoneringsalder for ein person på 50 år på 62,7 år, mens den for ein person på 18 år var 59,1 år. Av figur 5 og 6 ser vi at den forventa pensjoneringsalderen for kvinner på 18 år var vel eit halvt år lågare enn for menn, men ved 50 år litt høgare. Forventa pensjoneringsalder for kvinner har i alle år før 2011 vore lågare enn for menn.

Pensjonsreforma har ført til at forventa pensjoneringsalder for kvinner ved 50 år er blitt høgare enn for menn. Det kjem av at kvinner i langt mindre grad enn menn, nyttar seg av høvet til å ta ut alderspensjon før 67 år.

Det var ein sterk auke i forventa pensjoneringsalder i 2004. Dette kom av innføringa av tidsavgrensa uførestønad. Eit hovudmål med denne ordninga var å

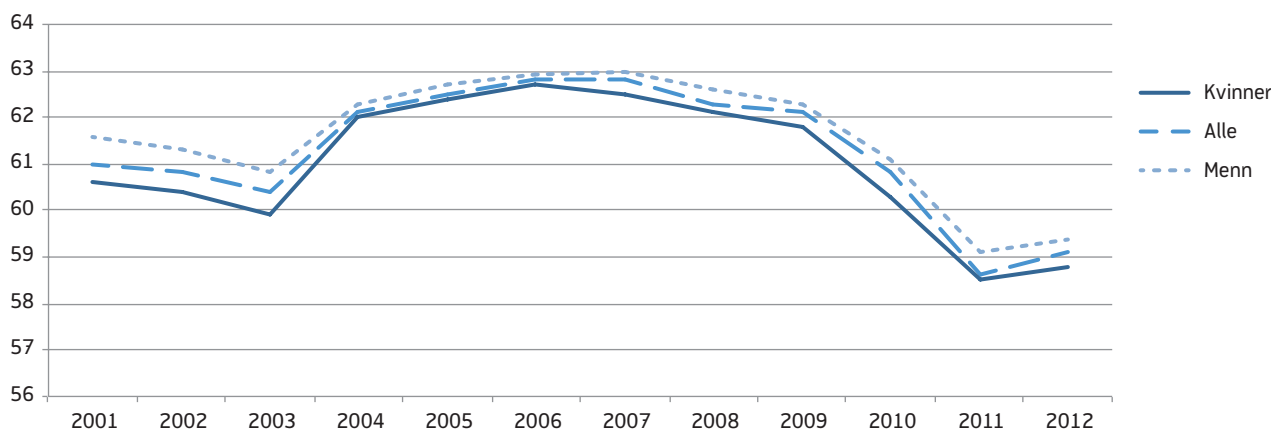
minka tilgangen til varig uførepensjon.⁸ Det var ein nedgang i forventa pensjoneringsalder på alle aldersnivå i 2010 og 2011. Dette kjem av auka tilgang både til uførepensjon og AFP, og i 2011 også til alderspensjon på grunn av innføringa av fleksibel alderspensjon. Auken i tilgangen til uførepensjon kjem i stor grad av opphevinga av tidsavgrensa uførestønad. Ei mogleg medverkande årsak til auken kan vera at ein del personar som før ville fått tidsavgrensa uførestønad, har fått uførepensjon i staden for arbeidsavklaringspengar. Dessutan har mange mottakarar av arbeidsavklaringspengar og som tidlegare hadde tidsavgrensa uførestønad, fått innvilga uførepensjon.⁹ I 2012 auka forventa pensjoneringsalder. Først og fremst på grunn av lågare tilgang til uførepensjon for personar over 50 år, men også på grunn av lågare tilgang til alderspensjon i alder 63–66 år.

Alderspensjon og AFP stod for 0,1 år av auken i forventa pensjoneringsalder frå 2011 til 2012. Minka tilgang til uførepensjon stod for 0,4 år av auken i forventa pensjoneringsalder ved 18 år, og for 0,3 år av auken ved 50 år.

⁸ Ein grundig analyse av TU-ordninga finst i Bragstad (2009).

⁹ For utviklinga i uførepensjonen, sjå Bragstad, Ellingsen og Lindbøl (2012).

Figur 6. Forventa pensjoneringsalder ved fylte 18 år, kvinner og menn.

Kjelde: NAV

Ut frå dette materialet ser det ikkje ut til at tidsavgrensa uførestønad har ført til ein varig reduksjon i tilgangen til uførepensjon. Sjå også figur 9 som viser at forventa prosentdel pensjonerte ved fylte 62 år i 2012 er 30 prosent, om lag den same som i 2001.

Tilhøva på arbeidsmarknaden påverkar pensjoneringsåtferda. Noreg var inne i ein høgkonjunktur frå 2003/2004 til 2008. Auken i etterspurnad etter arbeidskraft i denne perioden kan medverka til å forklara auken i forventa pensjoneringsalder i 2005–2007. Tilsvarande kan minka etterspurnad i 2009–2010 ha medverka til auka pensjoning.

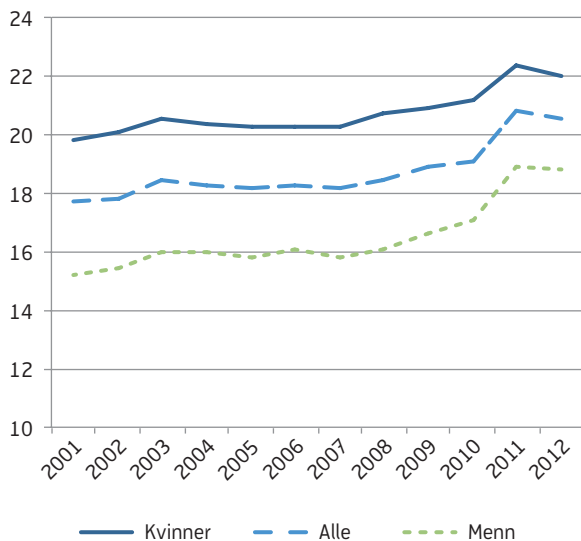
Nokre år klarar ikkje NAV å handsama krava like fort som dei kjem inn, slik at vi får ein auke i saker som ikkje er handsama, og andre år klarer vi å handsama fleire saker enn innkomne krav, slik at auken i talet på pensjonistar blir større enn talet på nye krav. Det er grunn til å tru at auke i talet på krav om uførepensjon som ikkje er handsama er ein medverkande årsak til auken i forventa pensjoneringsalder frå 2004 til 2007, og at auka innsats i sakshandsaminga bidrar til nedgangen frå 2009.

Inntil 2007 blei alderspensjon til pensjonistar i alder 67–69 år avkorta mot arbeidsinntekt. Forventa pensjoneringsalder for dei som ikkje var pensjonert før fylte 67 år var i desse åra 67,3 år. I 2008 blei avkortinga teken bort for 67-åringar og i 2009 og 2010 for 68- og 69-åringar. Verknaden av dette var at forventa pensjoneringsalder for 67-åringar gjekk ned til 67,2 år i 2008 og 67,1 år i 2009. Dette er då også ei medverkande årsak til nedgangen i forventa pensjoneringsalder på alle aldersnivå i 2009 og 2010. Forventa pensjoneringsalder går ned sjølv om fleire over 67 år er i arbeid fordi dei kombinerer arbeid og pensjon.

Forventa tid som pensjonist

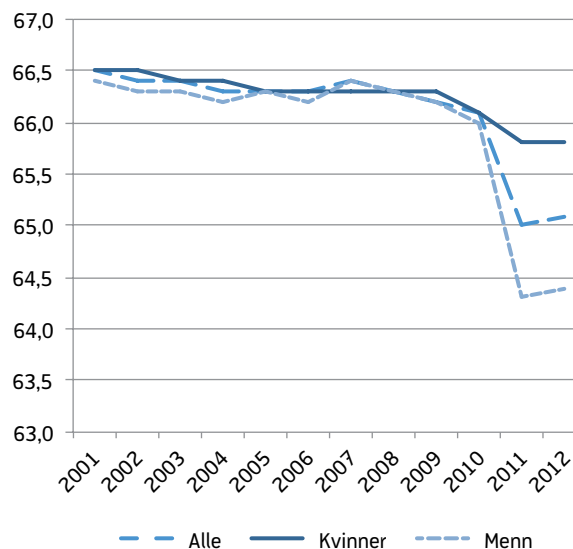
Ved å sjå på skilnaden i forventa levetid og forventa effektiv pensjoneringsalder ved 50 år, får vi eit anslag over forventa tid som pensjonist. Denne har auka monaleg frå 2001 til 2012. Auken kjem både av auka forventa levealder og nedgang i forventa effektiv pensjoneringsalder. Auken i forventa tid som pensjonist frå 2001 til 2012 er på om lag 3 år. 2,1 år kjem av auka levealder og 0,8 år av lågare pensjoneringsalder. Skilnaden i forventa tid som pensjonist mellom kvinner og menn var i 2001 4,6 år. I 2012 har den minka til 3,2 år.

Figur 7. Forventa tid som pensjonist

Kjelde: NAV

Figur 8. Forventa pensjoneringsalder ved fylte 62 år. Berre alderspensjon og AFP

Kjelde: NAV

Forventa pensjoneringsalder for alderspensjon og AFP

Etter pensjonsreforma, som innførte fleksibel pensjonsalder, er det viktig å følgja med i korleis den faktiske pensjonsalderen utviklar seg. Det er naturleg å sjå alderspensjon og AFP i samanheng. I privat sektor er AFP no eit tillegg til alderspensjonen. I offentlig sektor kan ein velja mellom alderspensjon og AFP dersom ein vil gå av før 67 år. Det var ein moderat nedgang i forventa pensjoneringsalder rekna på denne måten, med om lag 0,3 år frå 2001 til 2010. I 2011 blei det mogeleg å ta ut alderspensjon frå 62 år. Mange, særleg menn, nytta seg av dette og vi fekk ein reduksjon i forventa pensjoneringsalder frå 2010 til 2011 med om lag eitt år. For kvinner var nedgangen berre 0,3 år (4 månader) og for menn 1,7 år. Den store skilnaden mellom kvinner og menn skuldast både at ein større del menn fyller vilkåra for å ta ut pensjon før fylte 67 år, og at kvinner som oppfyller vilkåra i langt mindre grad nyttar seg av

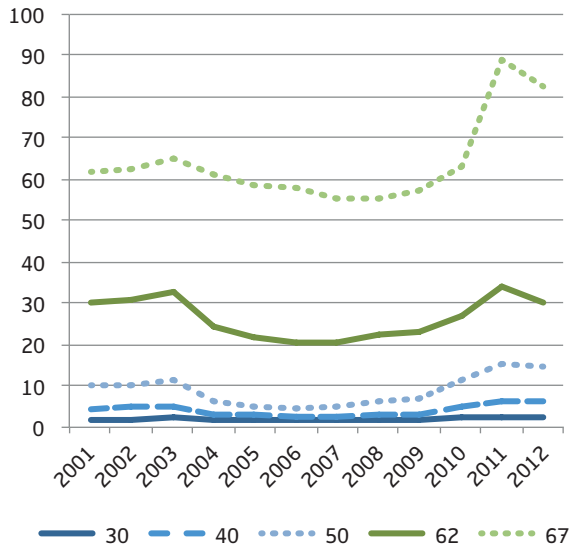
ordninga. Frå 2011 til 2012 auka forventa pensjeringalder med om lag 0,1 år. Dette kjem av at dei som var i alder 63–66 år hadde kunna ta ut alderspensjon året før, mens det ikkje var slik i 2011.

Pensjoneringsmønsteret

Figur 9 viser sannsynet for å vera pensjonert ved fylte 30, 40, 50, 62 og 67 år, gitt pensjoneringsmønsteret i det einstilte året. Tala viser sannsynet for å vera pensjonert rett før den fylte alderen, slik at til dømes pensjonering ved 67 år ikkje vert medrekna i delen som er pensjonert ved 67 år. Som pensjonistar reknar vi her med mottakarar av alderspensjon, AFP og varig uførepensjon. Sannsynet går ned i 2004 etter innføringa av tidsavgrensa uførestønad og opp igjen i 2010 etter innføringa av arbeidsavklaringspengar. Sannsynet for alt å vera pensjonert ved fylte 67 år auka sterkt i 2011.

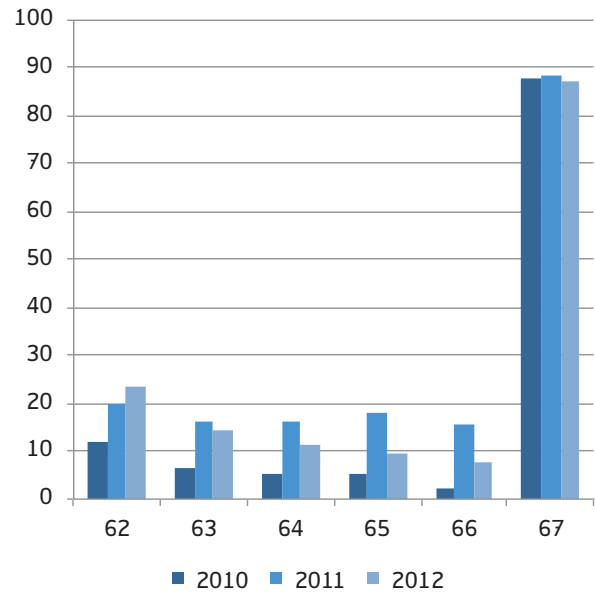
Sjølv om folk i 2011 og 2012 tok ut pensjon tidlegare enn i åra før, er som tidlegare vist yrkesaktiviteten

Figur 9. Sannsynet for å vera pensjonert på ulike alderssteg

Kjelde: NAV

Figur 10. Betinga sannsyn for å bli pensjonert i alder 62–67 år. Berre alderspensjon og AFP. Prosent

Kjelde: NAV

etter 50 år høgare enn nokon gong før i dei åra vi har tal for. Dette viser at langt fleire arbeidde ved sidan av pensjonen i 2011 og 2012 enn tidlegare.

Figur 10 viser det betinga sannsynet for å bli pensjonert i alder 62–67 år i 2010–2012, gitt at ein ikkje er pensjonert før. Vi reknar her berre med alderspensjon og AFP. Sannsynet auka på alle alderstrinn frå 62 til 66 år i 2011, som følgje av fleksibel pensjoneringsal-

der frå 62 år. Også i 2012 var det ein auke ved 62 år, mens sannsynet i alder 63–66 år gjekk ned. Dette kjem av at folk i denne aldersgruppa i 2011 ikkje hadde hatt høve til å ta ut pensjon tidlegare, mens dei hadde det i 2012. Vi ser også ein liten nedgang i pensjoneringssannsynet for 67-åringar i 2012. Grunnen kan vera at fleire enn før utset uttak av pensjon til etter 67 år.

Tabellvedlegg

Tabell 1. Forventa pensjoneringsalder ved fylte 50 år og fylte 62 år. Alders- og uførepensjon, AFP.

År	50 år			62 år		
	I alt	Kvinner	Menn	I alt	Kvinner	Menn
2001	63,5	63,4	63,8	65,5	65,6	65,4
2002	63,5	63,3	63,7	65,4	65,6	65,4
2003	63,3	63,1	63,6	65,4	65,5	65,3
2004	63,8	63,6	64,0	65,4	65,4	65,4
2005	64,0	63,8	64,3	65,5	65,4	65,5
2006	64,1	63,9	64,4	65,5	65,4	65,6
2007	64,2	63,9	64,6	65,6	65,5	65,8
2008	64,1	63,7	64,5	65,6	65,5	65,7
2009	63,9	63,6	64,3	65,5	65,4	65,5
2010	63,7	63,4	63,9	65,3	65,2	65,5
2011	62,3	62,5	62,3	64,0	64,8	63,5
2012	62,7	62,9	62,5	64,2	64,9	63,6

Kjelde: NAV

Tabell 2. Forventa pensjoneringsalder ved fylte 18 år og 30 år. Alders- og uførepensjon, AFP.

År	18 år			30 år		
	I alt	Kvinner	Menn	I alt	Kvinner	Menn
2001	61,0	60,6	61,6	61,8	61,3	62,4
2002	60,8	60,4	61,3	61,6	61,2	62,2
2003	60,4	59,9	60,8	61,2	60,7	61,8
2004	62,1	62,0	62,3	62,8	62,6	63,0
2005	62,5	62,4	62,7	63,3	63,0	63,5
2006	62,8	62,7	62,9	63,5	63,3	63,7
2007	62,8	62,5	63,0	63,5	63,1	63,9
2008	62,3	62,1	62,6	63,1	62,7	63,6
2009	62,1	61,8	62,3	62,9	62,5	63,2
2010	60,8	60,3	61,1	61,7	61,1	62,2
2011	58,6	58,4	59,1	59,6	59,3	60,2
2012	59,1	58,8	59,4	60,1	59,7	60,5

Kjelde: NAV

Tabell 3. Forventa tid som pensjonist

	I alt	Kvinner	Menn
2001	17,7	19,8	15,2
2002	17,8	20,1	15,4
2003	18,4	20,5	16,0
2004	18,3	20,4	16,0
2005	18,2	20,3	15,8
2006	18,3	20,3	16,1
2007	18,2	20,3	15,8
2008	18,4	20,7	16,1
2009	18,9	20,9	16,6
2010	19,1	21,2	17,1
2011	20,8	22,3	18,9
2012	20,6	22,0	18,8

Kjelde: NAV og SSB. Tala for 2011 og 2012 er mellombels.

Tabell 4. Forventa pensjoneringsalder ved 62 år.
Alderspensjon og AFP.

År	I alt	Kvinner	Menn
2001	66,5	66,5	66,4
2002	66,4	66,5	66,3
2003	66,4	66,4	66,3
2004	66,3	66,4	66,2
2005	66,3	66,3	66,3
2006	66,3	66,3	66,2
2007	66,4	66,3	66,4
2008	66,3	66,3	66,3
2009	66,2	66,3	66,2
2010	66,1	66,1	66,0
2011	65,0	65,8	64,3
2012	65,1	65,8	64,4

Kjelde: NAV

Referansar

- Bakken, Frøydis og Magne Bråthen (2012) «Seniorer i arbeidslivet – hva påvirker beslutningen om å fortsette i jobb?», *Arbeid og velferd*, 4–2012, 38–48
- Bragstad, Torunn (2009) «Tidsbegrenset uførestønad – evaluering fire år etter innføring», NAV-rapport 3–2009, Oslo: Arbeids- og velferdsdirektoratet
- Bragstad, Ellingsen og Marianne Lindbøl (2012) «Hvorfor blir det flere uførepensjonister?», *Arbeid og velferd*, 1–2012.
- Bråthen, Magne og Anne-Cathrine Grambo (2009) «Sysselsettingseffekten av endrede regler for alderspensjon for 67-åringene», *Arbeid og velferd*, 2–2009, 41–47
- Christensen, Arne Magnus, Dennis Fredriksen, Ole Christian Lien, og Nils Martin Stølen (2012) «Pension Reform in Norway: Combining Nonfinancial Defined Contribution Schemes and Distributional Goals», kommende artikkel i Holzmann, Palmer og Robalino (ed.) «NDC Pension Schemes: Progress and Frontiers in a Changing Pension World», Joint Swedish Social Insurance Agency – World Bank Conference Volume
- Dahl, Espen Halland og Ole Christian Lien (2013) «Pensjonsreformen – flere eldre i arbeid », *Arbeid og velferd*, 1–2013, 58–71
- Davis, B.A., C.R. Heathcote, og T.J. O’Neill, (2001) «Estimating cohort health expectancies from cross-sectional surveys of disability». *Statistics in medicine*, 20, 1097–1111.
- Finnish Centre for Pensions (2008) «Expected effective retirement age in the Nordic countries», Statistical Report 2/2008, Helsinki: Finnish Centre for Pensions
- Furuberg, Jorunn, Qiu, Xu Cong og Ola Thune (2012) «662 000 tapte årsverk i 2011», *Arbeid og velferd* nr. 2–2012
- Handal, Jørn og Johannes Sørbø (2010) «Nedgangs-konjunktoren til nå – hva skiller denne fra de forrige?», *Arbeid og velferd*, 1–2010, 13–21
- Hytti, Helka og Ilkka Nio (2004) «Monitoring the employment strategy and the duration of active working life», Working paper 38/2004, Helsinki: Finnish ministry of labour
- IA-avtala (2010) *Intensjonsavtala om et mer inkluderende arbeidsliv* Tilgjengelig fra: <http://www.nav.no/Arbeid/Inkluderende+arbeidsliv/Om+IA-avtala.234.599.cms>
- Lien, Ole Christian (2010) «Halvannet år i arbeid for hvert år som pensjonist», *Arbeid og velferd* 2–2010, 36–45
- NAV (2011) *Flere kombinerer pensjon og arbeid* Tilgjengelig fra: <http://www.nav.no/Om+NAV/Tall+og+analyse/Analyser/Arbeid+og+velferd/Arbeid+og+velferd/Flere+kombinerer+pensjon+og+arbeid.279.477.cms> (Hentet 16.04.2012)
- NAV (2013) «Utviklingen på arbeidsmarkedet», *Arbeid og velferd* 2–2013
- Nurminen, M.M., C.R. Heathcote, B.A. Davis, og B.D. Puza, (2005) «Working life expectancies: the case of Finland 1980–2006». *J. R. Statist.*, 168 (Part 3), 567–581.
- Nurminen, Markku (2012) *Working-life expectancy in Finland: trends and differentials 2000–2015. A multistate regression modeling approach*. Finnish Centre for Pensions, Reports, 03/2012. Helsinki: Finnish Centre for Pensions.
- SSB (2011) *Flere grader fullført i høyere utdanning* Tilgjengelig fra: <http://www.ssb.no/emner/04/02/40/eksuvh/> (Hentet: 16.04.2012)
- Vogler-Ludwig, Kurt (2009) «Monitoring the active working life in the European Union», Rapport for EU-kommisjonen, München: EU-kommisjonen
- Vårdal, Leonhard (2011) *Hva er velferdsstaten?* Tilgjengelig fra: <http://ndla.no.nb/node/21.415> (Hentet: 27.03.2012).